

डोटी जोरायल क्षेत्रका गौरा गीतको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विषयको
स्नातकोत्तर द्वितीय वर्षको दसौ पत्रको परिपूर्तिका लागि
निमित्त प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

खगेन्द्रप्रसाद पाठक

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

त्रि.वि. रजिष्ट्रेशन नं.: ६-२-३२७-८५३-२००७

२०७४

डोटी जोरायल क्षेत्रका गौरा गीतको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विषयको
स्नातकोत्तर द्वितीय वर्षको दसौ पत्रको परिपूर्तिका लागि
निमित्त प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

खगेन्द्रप्रसाद पाठक

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

त्रि.वि. रजिष्ट्रेशन नं.: ६-२-३२७-८५३-२००७

२०७४

सिफारिस पत्र

“डोटी जोरायल क्षेत्रका गौरा गीतको अध्ययन” शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभाग दोस्रो वर्षका छात्र श्री खगेन्द्रप्रसाद पाठकले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । म उहाँको यस शोधकार्यसँग सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७४/१०/२६

.....
प्रा.डा. राजेन्द्रप्रसाद पौडेल
शोधनिर्देशक
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय नेपाली विभाग अन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि खगेन्द्रप्रसाद पाठकले तयार गर्नुभएको डोटी जोरायल क्षेत्रका गौरा गीतको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गर्दछौं ।

.....
प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम
विभागीय प्रमुख

.....
प्रा.डा. राजेन्द्रप्रसाद पौडेल
शोधनिर्देशक

.....
प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्
बाह्य परीक्षक

मिति : २०७४/११/०७

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय, नेपाली केन्द्रीय विभागको नेपाली विषयको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत 'डोटी जिल्ला जोरायल क्षेत्रका गौरा गीतको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र तयार पारिएको छ । यो शोधपत्र श्रद्धेय गुरु प्रा.डा. राजेन्द्रप्रसाद पौडेल ज्यूको कुशल तथा प्राज्ञिक निर्देशनमा तयार पारिएको हो । सर्वप्रथम त म यस शोधपत्रलाई मूर्तरूप दिने कार्यमा व्यस्तताका बावजुद आफ्नो अमूल्य समय, सल्लाह तथा प्रेरणा प्रदान गरी सहयोग गर्नुहुने यस शोधकार्यका निर्देशक तथा आदरणीय गुरु प्रा.डा. राजेन्द्रप्रसाद पौडेलज्यूप्रति हृदयशः कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

यस शोधकार्यको प्रस्तावलाई विभागीय स्वीकृति प्रदान गरी अध्ययनको अवसर जुटाइ दिनुहुने नेपाली विभागका विभागीय प्रमुख श्रद्धेय गुरु प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतमप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहान्छु । स्नातकोत्तर तहको अध्ययन यात्रामा सधैँभरि केही गर्नुपर्छ भन्ने उर्जाशील प्रेरणाका साथ अमूल्य ज्ञान प्रदान गरी जीवनमार्ग देखाउनु हुने आदरणीय गुरु प्रा.डा. मोतीलाल पराजुली, प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुङ्टेल, प्रा.डा. जीवेन्द्रदेव गिरी, प्रा.डा. कृष्णहरी बराल, प्रा.डा. सुधा त्रिपाठी, प्रा.डा. वृतराज आचार्य, प्रा.डा. भरत भट्टराई लगायत सम्पूर्ण आदरणीय प्राध्यापक गुरुहरूप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहान्छु ।

जीवनभरी अनेकौँ दुःख कष्ट भेल्लै र विविध व्यवहारिक तथा आर्थिक समस्याहरूसँग जुध्दै मेरो उज्ज्वल भविष्यको लागि मेरिमेट्नु हुने पूजनीय बुबा सदानन्द पाठक एवम् ममतामयी आमा ईश्वरीदेवी पाठकप्रति आजन्म ऋणी छु । अध्ययनका लागि निरन्तर हौसला प्रदान गर्दै सामग्री उपलब्ध गराइदिनु हुने ममतामीय हजुरआमा विष्णादेवी पाठक र आदरणीय अंकल नवराज पाठक, आन्टी राधादेवी पाठक र आदरणीइ दाजु भाउजु कविराज पाठक, चन्द्रादेवी पाठकप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहान्छु । मेरो प्रगति र खुशीका लागि समर्पित हुने जीवन सङ्गिनी चन्द्रकला पाठक तथा भाइहरू रमेश, भिष्म, डिल्ली, डम्मर, हरीलाई पनि धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

अध्ययनका लागि आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराई सहयोग गर्ने नेपाली विभागकी लाइब्रेइन दिदी मिलु बन्जाराप्रति आभारी छु । विभागको कामको सहजता गरिदिने विभागीय प्रशासक महेश तिवारीप्रति आभारी छु । सहयोगी साथीहरू रेसम मगर, हर्क घर्ती मगर,

तेजराज भट्ट, करण तिवारी, क्षेत्र थापा लगायत मलाई यस कार्यमा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग गर्ने सम्पूर्ण मित्रहरूप्रति न्यानो धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । सामग्री सङ्कलनमा सहयोग गर्ने जोरायल, गडसेरा, निरौलीका सहयोगी मनहरूप्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

यस शोधपत्रलाई मेहनतापूर्वक टाइपगरी सहयोग गर्ने धना कुमारी थापा र टङ्कण हेरिदिनु हुने डा. पुष्करराज भट्ट, कमलराज जोशी र शोधपत्रलाई सेटिङ गरी यसको वाह्य स्वरूप तयार गर्ने रामकृष्ण महर्जनलाई विशेष आभार प्रकट गर्दछु ।

अन्तमा प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग त्रि.वि. कीर्तिपुर समक्ष प्रस्तुत गरेको छु ।

मिति : २०७४/११/०७

खगेन्द्रप्रसाद पाठक

शोधार्थी

विषयसूची

	पृष्ठ
पहिलो अध्याय : शोधपरिचय	१-८
१.१ विषयपरिचय	१
१.२ समस्याकथन	२
१.३ शोधको उद्देश्य	३
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.५ शोधको औचित्य	६
१.६ शोध कार्यको सीमाङ्कन	७
१.७ सामग्री सङ्कलन विधि	७
१.८ विश्लेषण विधि	७
१.९ शोधपत्रको सम्भाव्य रूपरेखा	८
दोस्रो अध्याय : अध्ययन क्षेत्रको परिचय	९-२०
२.१ डोटी जिल्लाको परिचय	९
२.१.१ पौराणिक कथन	९
२.१.२ ऐतिहासिक कथन	९
२.१.३ भौगोलिक परिचय	१०
२.१.४ सामाजिक परिचय	११
२.१.५ आर्थिक अवस्था	१२
२.१.६ शैक्षिक अवस्था	१३
२.१.७ धार्मिक तथा सांस्कृतिक परिचय	१४
२.१.८ यातायातको अवस्था	१५
२.१.९ सञ्चारको अवस्था	१६
२.१.१० स्वास्थ्यको अवस्था	१६
२.२ डोटी जिल्लाका चाडपर्वको सामान्य परिचय	१७
२.२.१ बिसौं	१७
२.२.२ नागपञ्चमी	१७
२.२.३ तीज (ऋषिपञ्चमी)	१८

२.२.४	दसैं	१८
२.२.५	तिहार	१९
२.२.६	पुसे पन्ध्र	१९
२.२.७	माघे सङ्क्रान्ति	२०
२.२.८	होरी (होली)	२०
तेस्रो परिच्छेद : लोकगीतको सिद्धान्त र डोटेली लोकगीत		२१-३९
३.१	लोकगीतको परिचय	२१
३.२	लोकगीतका तत्त्वहरू	२२
३.३	लोकगीतको वर्गीकरण	२४
३.४	डोटेली लोकगीतको परिचय	२६
३.५	डोटेली लोकगीतको वर्गीकरण	२७
३.५.१	परम्परित गीत	२८
३.५.२	परिवेश सिर्जित गीत	३७
३.६	निष्कर्ष	३९
चौथो अध्याय : डोटी जोरायल क्षेत्रमा प्रचलित गौरा गीतको संकलन		४०-६७
४.१	विषय प्रवेश	४०
४.१.१	फागगीत	४०
४.१.१.१	विरुडा भिजाउँदाको फाग	४१
४.१.१.२	विरुडा धुन्याबेलाको फाग	४२
४.१.१.३	विरुडा धोइ घर आइसकेपछि गाउने फाग	४२
४.१.१.४	गौरा ल्याउन जाने बेलाको फाग	४२
४.१.१.५	गौरा ल्याउने बेलाको फाग	४३
४.१.१.६	बलु पूजा गर्दाको फाग	४३
४.२	चैतगीत	४४
४.२.१	श्री भगवतीको चैत	४४
४.२.२	श्री समैजी देवताको चैत	४६
४.२.३	रुद्र साईको चैत	४८

४.२.४ गणगिरी बोहराको चैत	५१
४.२.५ सुना देउवाको चैत	५३
४.२.६ रूपा साईको चैत	५७
४.२.७ श्री कृष्ण भगवान्को चैत	५९
४.२.८ मुगलको चैत	६२
४.२.९ लाखी साईको चैत	६६

पाँचौँ अध्याय : डोटी जोरायल क्षेत्रको गौरा गीतको विश्लेषण ६८-८९

५.१ विषय प्रवेश	६८
५.१.१ फागगीतको अध्ययन विश्लेषण	६८
५.१.१.१ फागगीत संख्या १(विरुडा भिजाउँदाको फाग)	६८
५.१.१.१.१ विषयवस्तु	६८
५.१.१.१.२ भाषा	६८
५.१.१.१.३ सन्देश वा भाव	६९
५.१.१.१.४ लय वा भाका	६९
५.१.१.१.५ अन्तरा	६९
५.१.१.२ फाग संख्या २ (विरुडा धुनेबेलाको फाग)	६९
५.१.१.२.१ विषयवस्तु	६९
५.१.१.२.२ भाषा	७०
५.१.१.२.३ सन्देश वा भाव	७०
५.१.१.२.४ लय वा भाका	७०
५.१.१.२.५ अन्तरा	७०
५.१.१.३ फाग संख्या ३(विरुडा धोइ घर आइसकेपछि गाउने फाग)	७१
५.१.१.३.१ विषयवस्तु	७१
५.१.१.३.२ भाषा	७१
५.१.१.३.३ सन्देश वा भाव	७१
५.१.१.३.४ लय वा भाका	७१
५.१.१.३.५ अन्तरा	७१
५.१.१.४ फाग संख्या ४ (गौरा ल्याउन जाने बेलाको फाग)	७२

५.१.१.४.१ विषयवस्तु	७२
५.१.१.४.२ भाषा	७२
५.१.१.४.३ सन्देश वा भाव	७२
५.१.१.४.४ लय वा भाका	७२
५.१.१.४.५ अन्तरा	७२
५.१.१.५ फाग सख्या ५ (गौरा ल्याउने बेलाका फाग)	७३
५.१.१.५.१ विषयवस्तु	७३
५.१.१.५.२ भाषा	७३
५.१.१.५.३ सन्देश वा भाव	७३
५.१.१.५.४ लय वा भाका	७४
५.१.१.५.५ अन्तरा	७४
५.१.१.६ फाग सख्या ६ (बलु पुजा गर्दाको फाग)	७४
५.१.१.६.१ विषयवस्तु	७४
५.१.१.६.२ भाषा	७४
५.१.१.६.३ सन्देश वा भाव	७४
५.१.१.६.४ लय वा भाका	७५
५.१.१.६.५ अन्तरा	७५
५.२ डोटी जोरायल क्षेत्रमा प्रचलित चैत गीतको विश्लेषण	७५
५.२.१ चैत संख्या १ (श्री भगवतीको चैत)	७५
५.२.१.१ विषयवस्तु	७५
५.२.१.२ भाषा	७६
५.२.१.३ सन्देश भाव	७६
५.२.१.४ लय वा भाव	७६
५.२.१.५ अन्तरा	७६
५.२.२ चैत संख्या २ (श्री समैजी देवताको चैत)	७७
५.२.२.१ विषयवस्तु	७७
५.२.२.२ भाषा	७७
५.२.२.३ सन्देश वा भाव	७८

५.२.२.४ लय वा भाका	७८
५.२.२.५ अन्तरा	७८
५.२.३. रुद्र साईको चैत	७८
५.२.३.१ विषयवस्तु	७८
५.२.३.२ भाषा	७९
५.२.३.३ सन्देश वा भाव	७९
५.२.३.४ लय वा भाका	८०
५.२.३.५ अन्तरा	८०
५.२.४ गणगिरी बोहराको चैत	८०
५.२.४.१ विषयवस्तु	८०
५.२.४.२ भाषा	८०
५.२.४.३ सन्देश वा भाव	८१
५.२.४.४ लय वा भाका	८१
५.२.४.५ अन्तरा	८१
५.२.५ सुना देउवाको चैत	८२
५.२.५.१ विषयवस्तु	८२
५.२.५.२ भाषा	८२
५.२.५.३ सन्देश वा भाव	८३
५.२.५.४ लय वा भाका	८३
५.२.५.५ अन्तरा	८३
५.२.६ रूपा साईको चैत	८४
५.२.६.१ विषयवस्तु	८४
५.२.६.२ भाषा	८४
५.२.६.३ सन्देश वा भाव	८५
५.२.६.४ लय वा भाका	८५
५.२.६.५ अन्तरा	८५
५.२.७ श्री कृष्ण भगवानको चैत	८५
५.२.७.१ विषयवस्तु	८५

५.२.७.२ भाषा	८६
५.२.७.३ सन्देश वा भाव	८६
५.२.७.४ लय वा भाका	८६
५.२.७.५ अन्तरा	८६
५.२.८ मुगलको चैत	८६
५.२.८.१ विषयवस्तु	८६
५.२.८.२ भाषा	८७
५.२.८.३ सन्देश वा भाव	८७
५.२.८.४ लय वा भाका	८८
५.२.८.५ अन्तरा	८८
५.२.९ लाखी साईको चैत	८८
५.२.९.१ विषयवस्तु	८८
५.२.९.२ भाषा	८९
५.२.९.३ सन्देश वा भाव	८९
५.२.९.४ लय वा भाका	८९
५.२.९.५ अन्तरा	८९
छैटौँ अध्याय : सारांश तथा निष्कर्ष	९०-९१
६.१ सारांश	९०
६.२ निष्कर्ष	९०

सन्दर्भ सामग्रीसूची